

TEN GELEIDE

L. Candau

1. IN MEMORIAM

Op 25 november j.l. overleed ons trouw lid, de Heer Desire Winderickx. De begrafenisplechtigheid vond plaats in de Sint-Lambertuskerk op 1 december 2004. Een delegatie van LACA was op deze plechtigheid aanwezig.

We hebben de Heer Winderickx lange jaren gekend als een minzaam en toegewijd lid van de LACA-kernploeg. Zelden was hij afwezig op de maandelijkse vergaderingen. Hij maakte zich vooral verdienstelijk met vertaalwerk wanneer de gelegenheid zich voordeed.

Maar tevens konden wij rekenen op zijn goede raad, met bescheidenheid steeds geformuleerd. De laatste maanden echter moest hij helaas verstek laten gaan...

Langs deze weg bieden wij zijn echtgenote, Mevrouw Julienne Lindemans, kinderen en talrijke kleinkinderen alsook de ganse familie onze welgemeende gevoelens van medeleven aan.

LACA zal steeds de herinnering aan de Heer Winderickx blijven koesteren!

2. TWEE NIEUWE BOEKEN OVER LOKALE GESCHIEDENIS

• DE GROTE EN KLEINE GESCHIEDENIS VAN DE KASSEI

Op zaterdag 16 oktober 2004 werd dit boek voorgesteld in het Dienstencentrum Harmonie (opgericht door de Vlaamse Gemeenschapscommissie) in aanwezigheid van de Heer Pascal Smet, Minister van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Collegelid van de VGC bevoegd voor Cultuur. Een delegatie van LACA was aanwezig op deze boekvoorstelling omdat de Heren W. van der Elst en E. Christiaens een bijdrage leverden voor de samenstelling van deze publicatie.

Wat nu het boek zelf betreft, hier was geen individuele auteur aan het werk die qua inhoud en vorm zijn stempel drukte op het werk. Integendeel, het tweetalige boek kwam tot stand in nauwe samenwerking tussen het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel, de vzw Opbouwwerk Noordwijk (Riso Brussel), de Erfgoedcel van de Vlaamse Gemeenschapscommissie en de vereniging Noordwijk- Buurtwerk Noordwijk. De Heer Toon Toelen coördineerde de teksten in samenwerking met een

uitgebreide inhoudelijke stuurgroep. Tenslotte werd het boek uitgegeven onder de auspiciën van het AMBV.

De titel verwijst naar de Antwerpsesteenweg (Kassâa in de Brusselse volksmond), eens de kloppende hoofdadar van de Brusselse Noordwijk. Maar eigenlijk wordt hier de maatschappelijke evolutie van de ganse Noordwijk onder de loupe genomen, een micromodel van de Belgische geschiedenis sedert 1830 in aangescherpte vorm.

In de Noordwijk liet de snelle industriële opgang van het land onder Leopold I en Leopold II en de bloei van het mondaine burgerleven tijdens de negentiende eeuw duidelijke sporen na.

Ook drukten de grote infrastructuurwerken op gebied van kanalen, spoorwegen en steenwegen alsook de opkomst van de arbeidersbeweging een stempel op de Noordwijk.

De asociale stedenbouw van de jaren 60 en 70 lag dan weer aan de basis van de verloedering van de wijk en de onteigeningsgolven. Het resultaat hiervan was dat een groot deel van de gevestigde bewoners naar andere oorden moesten uitwijken.

Met de uitvoering van het zogeheten (maar onvoltooide) ingrijpende Manhattanplan verdween een brok nationale en lokale geschiedenis, verbon-

den met die van de gemeenten Sint-Jans-Molenbeek, Laken, Brussel Stad, Schaarbeek en Sint-Joost-Ten-Node.

De stellers van het boek streefden geen nostalgische effecten na. Het 200 bladzijden tellende en rijk geïllustreerde werk kan als een "patchwork" beschouwd worden van het dagelijkse leven van de kleine man, aangevuld met op degelijke bronnen berustende geschiedkundige achtergronden, mondelinge beschouwingen en verhalen van oude buurtbewoners, straatnaamverklaringen, biografische wetenswaardigheden en nog zoveel meer. Hier heeft men het complexe verhaal in handen van de opkomst en ondergang van een buurt die ondanks alles niet dood wil!

Voor alle duidelijkheid: onder Noordwijk verstaat men gewoonlijk het gebied dat wordt afgebakend door de kleine ring, het kanaal van Willebroek en de Noord-Zuidverbinding van de Brusselse spoorwegen. Het boek concentreert zich evenwel op de Antwerpsesteenweg en het Brusselse gedeelte van de Noordwijk dat voor 1921 aan Molenbeek en Laken toebehoorde.

Het werk wordt ingedeeld in tien grote hoofdstukken:

- Rond de Antwerpse Poort
- Langs het kanaal en de Groendreef
- Van de "Harmonie" naar de Frontispiesstraat
- De omgeving van de Zangerstraat
- De Kassei rond de parvis
- Voorbij "den Bareel"
- De Noordwijk in Sint-Joost
- De Noordwijk rond het Noordstation
- Van het Masuiplein naar de Jules de Troozsquare
- Van de Kassei tot Manhattan aan de Zenne

Elk hoofdstuk staat bol van wetenswaardigheden. Het voorbereidende onderzoek heeft geen enkel aspect verwaarloosd. Om deze reden wordt de lezer steeds opnieuw geboeid omwille van de variërende onderwerpen. We maken de proef op de som en analyseren het eerste hoofdstuk.

Gestart wordt aan de Saintelettesquare. Er wordt een blik geworpen op het Monument voor de Promotoren van de Maritieme Instellingen en het oude Lunatheater (nu Kaaitheater). Vervolgens wordt aandacht besteed aan de ringlanen (Antwerpse laan, Baudewijnlaan), de oude stadspoorten, de vroegere octrooirechten, de Lakenkse poort en haar verschillende benamingen. Vervolgens komen de vroeger bekende danszalen aan de beurt ... Ander onderwerp nu: de aandacht wordt verlegd naar de omgeving van de Antwerpsesteenweg die steeds een sterke band had met de carrosserie-industrie. Een goede reden om hieraan enkele beschouwingen omtrent het openbaar vervoer te koppelen (Chevrolet garage, autobusremise, tramwerkplaats van de MIVB aan den Bareel). Van hieruit gaat

het dan weer naar het Rogierplein met zijn oude hotels, het intussen verdwenen Internationaal Rogiercentrum en het eerste Noordstation .

In de volgende hoofdstukken wacht de lezer hetzelfde concept en verneemt hij een schat aan lokale gegevens. Het geheel is geschreven in een onderhoudende stijl. De korte schetsen volgen elkaar op als filmsequenties van een boeiende documentaire.

Het 11de en laatste hoofdstuk "Impulsen voor een nieuwe wijk" focust tenslotte op de diverse initiatieven die met wisselend succes investeerden in buurt- en opbouwwerk langs de Kassei in de hoop zo de negatieve gevolgen van het brutale en alles vernietigende Manhattanplan te compenseren.

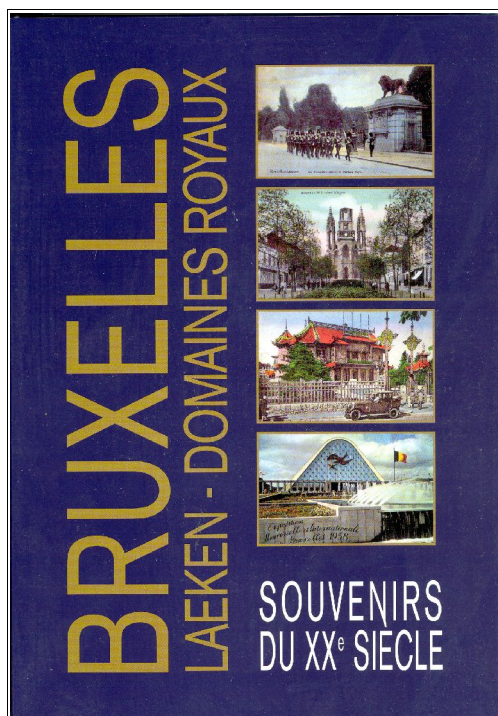
Dit boek heeft een grote indruk op mij nagelaten en ik meen te mogen zeggen dat het juist op tijd verschenen is. De weinige overgeblevenen uit de wijk zullen het werk met liefde en interesse koesteren, de nieuwkomers vinden dan weer een instrument om zich met het vroegere uitzicht van de wijk vertrouwd te maken. Pendelaars en toeristen kunnen het werk als gids ter hand nemen om het huidige stratenweefsel en de markante punten met het verleden te verbinden.

In een woord: dit boek is een uitzonderlijke heemkundige realisatie! Het boek kost 15 €. Reserveren kan op het nummer 02/512.42.81 tijdens de kantooruren, zo lang de voorraad strekt uiteraard.

• BRUXELLES - LAEKEN DOMAINES ROYAUX

E nkele decennia geleden wist de Nederlandse uitgeverij "Zaltbommel" vele heemkundige kringen en individuele verzamelaars te overtuigen om een publicatie te verspreiden met afdrukken van een selectie lokale prentbriefkaarten , vergezeld van een summier commentaar. In openbare en privé bibliotheken vindt men vandaag de dag deze boekjes nog wel terug. Ook Laken is in deze reeks vertegenwoordigd.

Doch de tijd evolueert en nieuwe initiatieven op dit vlak blijven dan ook niet uit. Zo is de uitgeverij Arobase (1030 Brussel) gestart met de publicatie van een meer prestigieuze albumreeks die zich wellicht in de toekomst tot alle gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zal uitbreiden. De reeks, geheel in de Franse

taal gesteld, "Souvenirs du XXe Siècle", omvat reeds vier delen: Uccle, Waetermael-Boitsfort, Bruxelles-Centre Ville en Congo-Belge, l'Empire d'Afrique. Het 5de pas verschenen deel draagt als titel: Bruxelles-Laeken - Domaines royaux.

Jacques A.M. Noterman verzorgde de begeleidende teksten. Deze auteur is als journalist verbonden aan het Luikse dagblad La Meuse, Brussels correspondent van de Libre Belgique en redactiesecretaris van het tijdschrift l'Événement. Hij schreef naast het omvangrijke naslagwerk "Guide des cimetières de Bruxelles" de succesrijke boeken: "La république du Roi" en "Le Roi tué - La première enquête approfondie sur la mort d'Albert Ier". De Heren Victor Capron (erelid van LACA), Henri Sempo (Voorzitter van de Cercle d'Histoire de Bruxelles) en Michael Rose (gewezen vice-voorzitter van de BRYC) verleenden hun medewerking.

Het boek, een kijkboek "par excellence", is overvloedig geïllustreerd. De illustraties werden geput uit de collecties van de Heren D. Van Krieking (werkend lid van LACA) en J. de Cartier d'Yves.

Dit boek onderscheidt zich wezenlijk van de exemplaren uit de Zaltbommelreeks door zijn volledigheid en de structurele vormgeving.. Het werk werd opgedeeld in vijf hoofdstukken:

- De Heizelvlakte
- Het keizerlijke en koninklijke Laken
- Het kanaal, de bruggen, de industrie -Het vergeten Laken
- Oude beroepen en vrijetijdsbestedingen

Nu is het zo en als heemkundigen zijn wij er eens te meer van overtuigd, dat Laken heel wat bijzonder erfgoed te bieden heeft, erfgoed beladen met een boeiend geschiedkundig verleden. Trouwens, tot op heden kan Laken nog bogen op een lokale, nationale en internationale dimensie.

Dit alles wordt perfect in beeld gebracht door de talrijke goed verzorgde illustraties die vanuit elke bladzijde in het oog springen.

De liefhebbers van dit soort publicaties zullen zeker de kans niet willen missen om het boek een ereplaats in hun bibliotheek toe te kennen. Anderzijds kan het boek een stimulans betekenen om de vele interessante plaatsen te komen ontdekken en van hun werkelijke schoonheid te komen genieten!

Het boek wordt in de boekhandel verkocht aan de prijs van 29,5 €. Reserveren kan op het nummer 02/241.96.85, maandag en vrijdag tussen 13 en 17 uur.

3. EPITAAF

Veertien jaar lang gaf de vzw Epitaaf, vereniging voor funeraire archeologie met zetel te Laken in het atelier Salu - OnzeLieve-Vrouw-voorplein 16, een driemaandelijks nieuwsbrief uit. Daarna viel er een stilte in die vier jaar duurde, een periode tijdens dewelke de hoofdklemtoon gelegd werd op de verdere uitbouw van het Museum voor

Grafkunst en Centrum voor Funeraire Archeologie. Enkele bescheiden tentoonstellingen werden er gehouden naar aanleiding van de Erfgoeddagen. De verzamelingen werden ook verrijkt met o.a. een aantal uitgelezen objecten komende uit de nalatenschap van het steenkappers- en grafzerkmakersbedrijf Emile Beernaert uit Elsene. Tevens werd een aanvang gemaakt met de inventarisatie en archivering van de uitgebreide collectie foto's die de beeldhouwers Salu nalieten.

Met de financiële steun van de Vlaamse Gemeenschapscommissie en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden kortelings belangrijke infrastructuurwerken in het atelier Salu opgestart die de verschillende ruimten toegankelijker moeten maken voor het publiek.

Een feestelijke vooropening is reeds voorzien op 18 april a.s. De eigen website (www.epitaaf.be) wordt in ruime mate uitgebreid.

De ter ziele gegane Epitaaf Nieuwsbrief, zal vanaf het voorjaar 2005 vervangen worden door een semestriële, voortaan 20 pagina's tellende periodiek waar cultuurhistorische aspecten van de grafkunst en de activiteiten van het Museum en Centrum centraal zullen staan.

LACA wenst het bestuur van Epitaaf alvast veel succes met de vernieuwde aanpak van hun gewaardeerde werking.

4. ACADEMISCHE ZITTING

Woensdagavond 10 november ging in het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel de academische zitting ter afsluiting van het Karel van de Woestijne-project door. Dit kende een goed verloop, met een 40 aanwezigen waaronder staatssecretaris Brigitte Grouwels en ons lid Els Ampe van het Brussels parlement. De Heer Peter Theunynck bracht andermaal een boeiende uiteenzetting, geen herhaling van zijn toespraak op de boekvoorstelling, maar een analyse van de houding van KvdW tegenover het activisme tijdens Wo I.

Herman Mennekens las enkele teksten voor van KvdW uit ons boek. De geslaagde receptie werd verzorgd door het Willemsfonds, op initiatief van Piet de Groof.

De boeken (200 ex) zijn intussen allemaal verkocht.

Indien nu nog het deelproject zou kunnen gerealiseerd worden, namelijk het aanbrengen van platen onder enkele Lakense straatnaamborden met opgave van de plaatsen waar KvdW gewoond heeft, dan mag het LACA-project totaal geslaagd genoemd worden. Er werd alvast een dossier ingediend bij de schepen H. Simons van de stad Brussel. We houden U verder op de hoogte!

LACA wenst u een uitstekend en voorspoedig nieuwjaar, voor u en al de leden van uw familie.

AFSCHEID VAN EEN DER LAATSTE VERTEGENWOORDIGERS VAN EEN MET UITSTERVEN BEDREIGDE SOORT: "NEN ECHTEN LOEKENEIR"

Daniel Van Kriekinghe

Op 29 oktober 2004 is Désiré – in de volksmond "Dédé" – Vande Mert onverwachts overleden. Deze echte Lakenaar heeft een leven geleid dat verdient verteld te worden.

Hoewel in Strombeek-Bever geboren (29.1.1932), heeft hij gans zijn leven in Laken doorgebracht. In zijn jeugdjaren leerde hij er een andere Lakense kennen, Léonie Cooremans, die beroemd zou worden onder de naam Annie Cordy, en met wie hij een vriendschap sloot die tot het einde van zijn dagen zou standhouden.

Hij deed veel aan sport en speelde onder meer voetbal bij R.U.S. Laken, waarvan het terrein aan de Jules Lahayestraat lag. Na zijn militaire dienstplicht bij de Zeemacht (1952), trad hij in dienst bij de politie van Brussel (1954 – 1967) en werd er "stokagent n° 295".

In de uitoefening van zijn functie leerde hij in 1955, op de plaatselijke braderij, "Miss Laeken", Mariette Van Doorslaer kennen. De zaken namen zo een draai dat hij Mariette in 1956 huwde. Er kwam een zoon, Eddy, in 1957. Agent 295 deed vooral dienst als verkeersagent aan de Naamse Poort en de "goulet" van de Louisalaan, allemaal "chique" wijken. Tal van autobestuurders zullen zich het grappig personage met zijn grote snor herinneren. Hij zou geen vlieg kwaad gedaan hebben, zijn enige ambitie was gewoonweg "tof" te zijn.

Nadat hij de politie verlaten had werd hij uitbater van het "Café de la Poste", Tielemansstraat in Laken, vooral druk bezocht door de burens van de post (die was aan hetzelfde voetpad), de politiemannen en de pompiers die vlakbij in het oud Gemeentehuis van Laken zaten.

In volle ornaat !

Nooit verlegen voor ideeën, nam hij zelf het initiatief voor een verbroedering tussen Laken en de Franse gemeente "Le Tilleul lez Etretat", in Normandië, waar hij regelmatig met verlof ging. Hij deinsde voor niets terug en stuurde rechtstreeks een verzoek aan Koning Boudewijn (in zijn hoedanigheid van eerste burger van Laken !) om Zijn steun te vragen voor zijn project van verbroedering. Op 9 mei 1989 kreeg hij antwoord van het Paleis dat zijn initiatief goedgekeurd werd en men hem veel succes toewenste.

Een eerste uitwisseling tussen bewoners van de twee gemeenten vond plaats tijdens het Pinksterweekend van 1989: een autobus vol "Loeken-eirs" en enkele andere "zinnekes" viel "Le Tilleul" binnen en bracht er zijn goed humeur mee. Nu de contacten vruchtbaar bleken, kwamen de Fransen in 1990 naar Brussel en schonken bij die gelegenheid een Normandisch kostuum aan "Manneken Pis". Van 2 tot 4 mei 1996 nodigde "Dédé" de Fransen uit voor een programma dat hijzelf ineem gestoken had : bezoek aan het Justitiepaleis, aan het Atomium, aan Mini-Europa, aan het Stadhuis, zonder nog te spreken van de uitstappen in de provincie.

"Dédé" bekwam van het gemeentebestuur van "Le Tilleul" dat ze het ereburgerschap verleende aan zijn vriendin Anny Cordy; daarenboven sieren de portretten van onze vorsten een van de zalen van het gemeentehuis! Buiten heeft het gemeentebestuur een plaat laten opstellen die herinnert aan de verbroedering. "Dédé" was als voorzitter van de verbroedering heel fier op het charter dat opgemaakt was door Jean Leroy, toen schepen van de Stad Brussel.

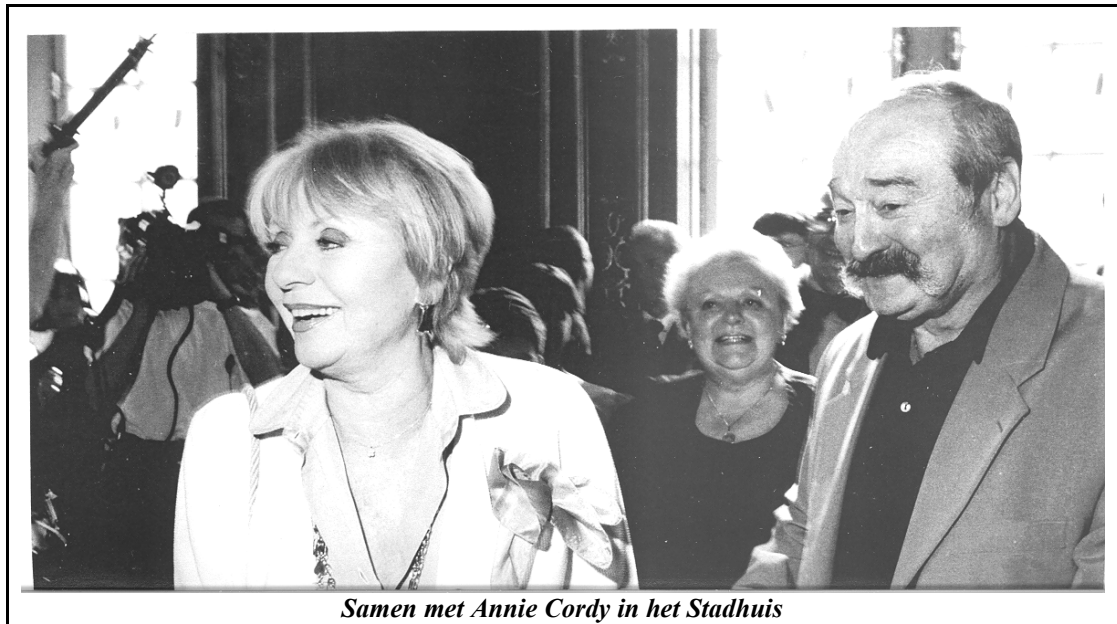

In 1992 liet hij zijn zaak over en dacht eraan een welverdiende rust te genieten. Maar dat was zonder zijn dynamisme gerekend en zijn behoefte aan menselijk contact. Nog hetzelfde jaar aanvaardde hij, op uitnodiging van zijn vriend Jean Leroy, de functie van hellebaardier in het Stadhuis om op vrijdagen en zaterdagen de trouwfeesten te begeleiden, een traditie die bestaat sedert 1911. Hij was er zeer fier op zo de gelegenheid gehad te hebben het huwelijk van Filip en Mathilde mee te maken.

Onder zijn geliefkoosde uitdrukkingen zullen degenen die hem gekend hebben zich herinneren: "Ma poeleke, 'k goen dad arrangeire!" of nog "k'em do waal nen toffe stuut gedoen!"

LACA biedt zijn welgemeend rouwbeklag aan de familie van Désiré Vande Mert aan. Als hij zijn begrafenis had kunnen zien, zou "Dédé" gelukkig geweest zijn te mogen vaststellen dat hij zoveel vrienden had. Het was Edith Piaf die hem voor de gelegenheid begeleidde met de woorden : "Non, rien de rien, non je ne regrette rien ..."

Nvdr : "Dédé" was de neef van ons vroeger werkend lid Georges Vanden Bussche.

Lode Opdebeek: een van de meest bekende Vlaamse uitgevers van Laken

Wim van der Elst

Lodewijk Opdebeek werd op 19 juni 1869 in Laken geboren. Vroeg wees, werd hij door zijn grootvader van moederskant opgevoed en Vlaamsgezind gemaakt. Hij genoot enig onderwijs als "werkleerling" in het Sint-Jozefsgesticht te Sint-Denijs-Westrem en geraakte daar in de ban van de lectuur. In 1889 werd hij soldaat en werkte mee aan een Vlaamsgezind weekblaadje *De wacht aan de Maas*.

Collectie AMVC-Letterenhuis
Antwerpen

Hij keerde terug naar Brussel en werd er actief in het verenigingsleven. *De Distel* was hem te louter literair georiënteerd. Hij werd voorzitter van de Brusselse afdeling van *De Vlaamsche Wacht*, met als medebestuurders Lodewijk De Raet en Albert Schamelhout (de broer van dokter Gustaaf Schamelhout). In 1893 werd hij redactiesecretaris van *Vlaamsch en Vrij* dat in Brussel verscheen. Bij zijn huwelijk vestigde hij zich in Antwerpen, en nam van daar uit in 1895 het blad over als hoofdredacteur tot zijn verdwijning in 1897.

In 1894 richtte hij, samen met zijn oom J. Vergaert, in Brussel de Nationale Drukkerij (Imprimerie Nationale) op, die rond 1900 ophield te bestaan.

In 1900 begon hij onder de firmanaam L. Opdebeek in Antwerpen een uitgeverij die zich zou specialiseren in volks- en kinderboeken. Naast vooral veel werk van Abraham Hans verscheen er ook heel wat van hemzelf, onder eigen naam of onder talrijke pseudoniemen als L. van Laeken (zoals men merkt verloochende hij zijn afkomst niet), R. van Fienen, G. Raal, B. Koenen, K. Bouter.

Een bestseller werd *Jan zonder Vrees* van Constant de Kinder, uit 1910, dat talrijke herdrukken beleefde.

ZIJL VILENSPIEGEL'S JONGENSJAREN

L. OPDEBEEK - UITGEVER - ANTWERPEN

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vestigde Opdebeek zich met zijn gezin in Laren (Noord-Holland). Met zijn zoon Gabriël Opdebeek, die als Geo de la Violette enige naam zou maken in de "echte" literatuur, werkte hij mee aan het te Amsterdam verschijnende dagblad *De Vlaamsche Stem*. Toen dit onder invloed van René De Clercq en Antoon Jacob een radikale koers ging varen stapten beiden over naar het weekblad *Vrij België* van Frans van Cauwelaert en Julius Hoste (jr.).

Na de oorlog behoorden vader en zoon Opdebeek met generatiegenoten als André De Ridder, Paul-Gustave van Hecke, Arthur Cornette, tot de oprichters van de *N.V. Het Roode Zeil*, (1920) die het gelijknamige kortstondige tijdschrift uitgaf en werk van Karel van de Woestijne, Franz Hellens, Van Hecke en anderen. Na de liquidatie ervan in 1921 werd het fonds door L. Opdebeek overgenomen.

Tegelijkertijd werd de uitgeverij verder uitgebouwd. Er verscheen ook literair werk van Maria Belpaire, Constant Eeckels, Jef Mennekens, Stijn Streuvels, en in 1923-1925 een heruitgave van de werken van vrouwe Courtmans (Johanna Berchmans). Van de hand van Lode Opdebeek zelf verscheen in 1928 *Bloemekens van den Vlaamschen rozelaar*.

In 1929 behoorden vader en zoon tot de oprichters van de "Vereniging ter bevordering van het Vlaamse boekwezen", en de zoon zou jarenlang secretaris van de uitgeverijafdeling zijn. Na de dood van Lode Opdebeek op 4 mei 1930 zette de zoon de uitgeverij voort, tot ze in 1953 werd overgenomen door De Nederlandsche Boekhandel. Ze stond daar in voor de sector jeugdboeken, en werd pas in 1982 ontbonden.

Zoon Gabriël Opdebeek (1895-1979) was toen al overleden. Na de verkoop was hij journalist bij *Het Laatste Nieuws* geworden.

Bronnen :

- Ludo Simons: Opdebeek, Gabriël; uitgeverij L. Opdebeek; Opdebeek, Lode; in : Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging
- Ludo Simons: Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen, 2 delen, 1984-1987

IN 1786 BESCHREEF DE PRINS DE LIGNE DRIE TUINEN TE LAKEN EN OMGEVING.

OVER ENKELE MERKWAARDIGE BUREN VAN HET DOMEIN VAN SCHOONENBERG (HET HUIDIGE KO- NINKLIJK KASTEEL VAN LAKEN)

Wim van der Elst

Charles-Joseph, prince de Ligne, wordt nog vaak de verpersoonlijking van de XVIIIe eeuw genoemd. Aristocraat, kosmopoliet, krijgsman, diplomaat, groot reiziger, letterkundige, causeur, homme galant, groot liefhebber van tuinaanleg waren enkele van zijn talenten.

Geboren in 1735 in Brussel, bracht hij zijn jeugd door in Beloeil, het domein dat reeds sinds de XVe eeuw in het bezit van de familie was. Het was zijn vader Claude-Lamoral (1685-1767) die het kasteel uitbouwde tot zijn huidige vorm (na een brand in 1900 werd het in 1906 in de oorspronkelijke staat herbouwd) en de beroemde Franse tuinen liet aanleggen.

Charles-Joseph moet als kind reeds door de microbe gebeten zijn die hem zijn gans leven niet zou loslaten. Ook hij zou nog talloze verbeteringen aan Beloeil laten aanbrengen, waaronder de Engelse tuinen. Zijn familie poogde herhaaldelijk hem tegen te houden in zijn niet aflatende geldverslindende projecten.

En nochtans was hij al van zijn 17 jaar in militaire dienst in het Oostenrijks leger (hij werd luitenant-generaal in 1767) en voerde hij krijgstochten uit in een groot deel van Europa, onder meer tegen de Turken.

In eigen land was hij kamerheer bij het Hof, gouverneur van Bergen, voorzitter van de Staten van Henegouwen, enz.

Hij werd met een diplomatieke missie naar Katharina II van Rusland gestuurd en behoorde er tot haar intimi. Evengoed maakte hij deel uit van de kring van vertrouwelingen van koningin Marie-Antoinette van Frankrijk, die hij zou adviseren bij de aanleg van de tuin van Petit-Trianon. Hij was bevriend met Maria-Theresia en Jozef II, en al viel hij na de dood van deze laatste in Wenen enigszins in ongenade, toch zou hij in 1808 nog gerehabiliteerd worden door keizer Frans I en tot Oostenrijks veldmaarschalk benoemd worden.

Zijn onophoudelijke reizen voerden hem door zowat gans Europa : Frankrijk, Engeland, Oostenrijk, Italië, de Verenigde Provinciën, Rusland...

Toen de Brabantse Revolutie losbrak in 1787 verbleef hij op de Krim. Na het neerslaan ervan keerde hij terug naar Beloeil, maar moest in 1792 bij de Franse inval weer de wijk nemen. In 1793 kon hij nog even terugkeren, maar bij de tweede Franse inval moest hij voorgoed Beloeil verlaten

dat hij niet meer zou terugzien. Het domein werd onder sekwestering gesteld, dat pas in 1806 gelicht werd ten voordele van zijn zoon.

Hijzelf vestigde zich in Wenen waar hij ook verschillende buitenverblijven had. Op het einde van zijn leven mocht hij er nog het Congres van Wenen meemaken in 1814 nadat Napoleon door de Europese coalitie verslagen was en verbannen naar Elba. Van hem is trouwens de bekende boutade : "le congrès danse mais ne marche pas". Het was midden van dat congres dat hij te Wenen overleed op 13 december 1814.

Hij had ook een uitgebreide literaire vriendenkring, waartoe zeer uiteenlopende personages behoorden zoals Voltaire, Rousseau, Mme de Deffand, Mme de Staël (die in 1809 zijn "Lettres et Pensées" uitgaf), Wieland, Goethe, enz.

Zelf liet hij een omvangrijk oeuvre na, waarbij zowel werken over krijgskunde als brievenuitgaven en tussentijdse studies over tuinaanleg behoren. Toen zijn verzamelde werken in 1795-1811 verschenen telden ze reeds 34 delen. En ze waren dan nog niet volledig.

In 1781 liet hij een eerste uitgave verschijnen van "Coup d'oeil sur Beaulieu", 150 pp.

In de tweede uitgave van 1786 was de titel aangevuld met "et sur une grande partie des jardins de l'Europe" en het boek aangegroeid tot 204 pp. In de verzamelde werken van 1795 was het verder uitgebreid en vulde nu de delen VIII (179 pp.) en IX (284 pp.).

Wij gebruikten de uitgave in de "Collection des chefs d'oeuvres méconnus", Parijs, Editions Bossard, 1922, 331 pp., met een inleiding en noten door Graaf Ernest de Ganay.

Omwille van de literaire kwaliteit hebben wij de teksten van de prins de Ligne over Laken niet vertaald maar brengen ze in de oorspronkelijke taal. Ze staan in de bovenvermelde uitgave pp. 146-151.

Il me semble que le temps est enfin arrivé, où tous les arts qui n'étaient autrefois que d'agrément, vont étendre les lumières, relever notre existence. Je prévois que les jardins y contribueront depuis une extrémité du Pôle jusqu'à l'autre. Je vois la Peinture, la Poésie et la Sculpture marcher à leur suite, guidées par la Philosophie : je vois le Prince Potemkin, dont j'ai déjà parlé en créer en Tauride ; et sa grande Impératrice :

Sur les bords fortunés de l'antique Idalie

Lieux où finit l'Europe et commence l'Asie.

Quelle distance de ce Pays où l'on voit tous les jours s'élever de nouvelles productions qu'on ne connaissait pas, aux nôtres où l'on commence enfin à savoir quelque chose. Malgré le froid et l'aquatique de ce climat-ci, toute l'Amérique s'y trouve transplantée. Et sans nous éloigner, et chercher vers le Nord, les bienfaits que le soleil réserve à des climats plus favorisés, allons admirer près d'ici le créateur d'un nouveau genre, qui

était jusqu'à présent inconnu dans un pays où il ne manquait que le goût des jardins. En voici l'Auteur.

A une lieu d'une grande capitale, à mi-côte d'un coteau fertile, coupé de jardins, de potagers, près d'un canal bordé de prairies, d'enclos, de maisons agréables, et encadré des plus beaux arbres qui annoncent la richesse et le bonheur du pays : on voit un château du meilleur goût, sur une pelouse superbe. Le dessin en est grand, et s'accorde à merveille avec l'architecture de la maison, les pavillons de treillage et l'orangerie. C'était de quoi récréer les passants qui s'arrêtaient sur le grand chemin pour voir un amphithéâtre noble et agréable ; mais après avoir amusé les badauds, Mr. le Vicomte de Walckiers a voulu s'amuser lui-même. Sans qu'il ait dérangé l'entente d'une apparence de jardin français, on est tout étonné de trouver dans ce qu'on imagine être un massif ordinaire, des bosquets à la droite, et à la gauche, liés au travers de la pelouse, avec adresse : un jardin naturel, car je ne veux pas dire Anglais, ce serait faire trop d'honneur à cette nation-là, qui est déjà assez avantageuse par ses succès depuis quelque temps. De telles parts que l'on considère ce tableau parfait, l'auteur a toujours raison. Sa grotte, sa ruine et ses points de vue, son petit lac, le grand pont, le rocher qui a un effet d'eau charmant, une autre fontaine qui en jette un gros volume en gerbe renversée, ses petits ponts, la montagne, la grande chute d'eau, les autres qui traversent un ancien aqueduc très bien imité, le petit Temple, le beau gazon, la verdure de toutes les saisons, le choix des arbustes les plus précieux de tous les pays ; la plantation, la culture la plus soignée donnent à tout cela un air enchanté. Il s'y trouve un lac, une isle, deux scènes champêtres dans des clairières, et au moins 7 ou 8 ornées, et pittoresques. A l'adresse de faire paraître le terrain plus grand, se joint celle d'ajouter à son agrément toutes les parties vastes de son domaine, qui vu de cette partie là, en reçoit le même ton. Le canal, la rivière et les prairies qui ne lui appartiennent pas, lui prêtent hommage. On dirait que la nature rit à celui qui sait la traiter aussi bien, et qu'elle voudrait ne dépendre que de lui.

Het domein dat hier beschreven werd, lag niet op het grondgebied van Laken, maar, aan de overkant van de vaart en de Zenne, op de grens van Evere met Schaarbeek, ongeveer waar nu het station van Schaarbeek is en verder naar Evere.

De Vicomte de Walckiers was Adrien-Ange (1721-1799). De familie Walckiers stamt oorspronkelijk uit de streek van Ninove. De familie Walckiers zou in de 18^e eeuw gestadig de sociale ladder opklimmen, vooral door de bevoorrading van de Spaanse en later Oostenrijkse legers in onze gewesten. Er werden immers door Louis XIV niet minder dan vijf grote oorlogen gevoerd op ons grondgebied.

De overgrootvader van Adrien-Ange, Cornelis Walckiers was herhaaldelijk schepen van Ninove. Zijn zoon Daniël (1642-1693) was dat eveneens. Diens tweede zoon Joos (1676-1749), de vader van Adrien-Ange, vestigde zich na zijn huwelijk met Jeanne Marie Van den Branden te Geraardsbergen en was er onder meer beheerder van de vorstelijke domeinen.

Hij werd in 1734 in de adelstand verheven door Keizer Karel VI. Van zijn zes kinderen was Adrien-Ange het vijfde.

Adrien-Ange werd te Geraardsbergen geboren in 1721 en werd reeds jong hoogbaljuw van de stad en het land van Dendermonde. In 1753 kocht hij de heerlijkheid Drongen (vandaar dat hij zich Walckiers de Tronchiennes zou noemen) van Louis Mazarin, hertog van Nivernais, voor 60.000 florijnen.

Hij huwde in 1755 Dieudonné-Louise-Joseph de Nettine (° Brussel 1736), de oudste dochter van Mathias de Nettine (+ 1749), bankier van het Oostenrijkse Hof. Na diens overlijden nam zijn weduwe Barbé-Louise Stoupy (1706-1775) het beheer van de private bank over. Dank zij haar goede contacten met de gevolmachtigde minister graaf Cobenzl, met Patrice de Nény, voorzitter van de privé-raad, en met eerste-minister prins Kaunitz, was de bank de Nettine de officiële staatsbank die een monopolie had op de financiële operaties van de overheid.

Haar dochter Dieudonné-Louise en schoonzoon Adrien-Ange werden bij het beheer van de bank betrokken. Na de dood van haar moeder in 1775 volgde de dochter haar op.

In 1762 was Adrien-Ange door Keizerin MariaTheresia benoemd tot "conseiller de longue robe" in de Staatsraad, "pour le bien de son service royal". De keizerin had in 1759 een Genuese loterij laten organiseren door ene Cazalbigi. Die draaide uit op een fiasco, en in 1762 nam Walckiers ze over. Hij zou ze verpachten aan markies de Mansi en diens vennoot bankier Augustin de Reul (wiens dochter Barbe in 1783 zou huwen met de zoon van Adrien-Ange, Edouard, waarover verder meer).

In 1770 werd Adrien-Ange kabinetssecretaris, en vergezelde in die hoedanigheid de toen 15-jarige Marie-Antoinette naar Parijs bij haar huwelijk met de latere Louis XVI.

In 1773 kreeg de bank de Nettine de gelegenheid de bezittingen van de afgeschafte Jezuiëtenorde te vereffenen, en hield er een aardige stuiver aan over.

We zien immers dat Adrien-Ange in 1776 het land en de heerlijkheid van Sint-Amands koopt van de hertog van Duras voor 151.000 gulden, en het jaar daarop, in 1777, de heerlijkheid van Evere van de prinses van Salm-Kirburg voor 60.000 gulden. Het is daar dat hij het buitenverblijf liet aanleggen dat de prins de Ligne in 1786 zo enthousiast beschreef.

Als buitenverblijf, want hij had een hotel in de Lange Wagenstraat in de stad.

Keizer Jozef II was hem minder gunstig gezind dan zijn voorgangers. Al in 1783 trad hij op tegen het de facto monopolie van de bank de Nettine. In 1785 schafte hij de Lotto af en weigerde een compensatie te betalen. Dat jaar werd ook de Compagnie d'Asie et d'Afrique, met zetel te Trieste en filiaal te Oostende, ontbonden onder druk van Frankrijk, Engeland en de Verenigde Provinciën. Adrien-Ange participeerde hierin met zijn zoon Edouard en diens vennoot de Schotse bankier Herries en verloor er een fortuin aan.

Misschien toch enigszins als compensatie kreeg hij zowel als zijn zoon Edouard in 1786 van Jozef II de titel van burggraaf (vicomte) : « *Notre très cher et féal Adrien-Ange de Walckiers de Tronchiennes... ayant rendu à notre auguste maison depuis trente ans avec autant de zèle de succès des services distingués dans les différentes charges qu'il a occupées.* »

Hij geraakte echter meer en meer betrokken in de avonturen van zijn zoon Edouard, die al van in 1780 grootse plannen ten uitvoer legde.

Zo speelde hij een belangrijke rol bij de heraanleg van de wijk rond de oude Warande te Brussel. Na de brand van het oude hof in 1731 zou het duren tot 1769 eer er voorstellen gedaan werden voor de wederopbouw. In 1775 werd het Koningsplein aangelegd door Guimard, in 1779 begonnen met de aanleg van het park. In 1778 was men al begonnen met de eerste werken aan het gebouw van de Raad van Brabant, het huidige Parlement.

De rijke abdijen werden onder druk gezet om prestigieuze gebouwen op te trekken langs de nieuwe straten rond het park. Zo kon de abdij van Sint-Gertrudis uit Leuven overtuigd worden in 1781 om een refugehuis te bouwen tussen het huidige Parlement en de Hertogstraat, in de huidige Wetstraat, toen nog Brabantstraat geheten. Het gebouw, het huidige Hotel van Financiën, Wetstraat 12-14, werd in 1782-1785 opgetrokken door Montoyer.

Maar reeds in 1782 droeg de abdij een deel van het terrein over aan Montoyer, en een week later verkocht die het door aan Edouard de Walckiers. Nochtans zou die er niet komen wonen. Vanaf 1 mei 1785 verhuurde hij het aan veldmaarschalk Nicolas-Antoine, Graaf d'Arberg de Valengin.

Zelf huurde hij vanaf 1786 aan de overkant van het park van de abdij van Gembloers het hotel aan de Bellevuestraat, het latere Hotel van de Civiele Lijst.

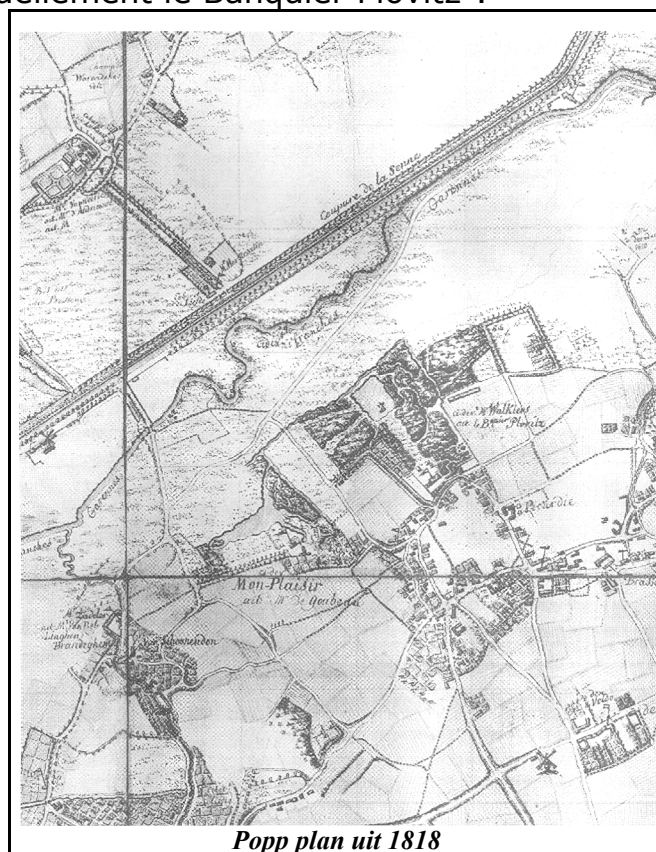
In de Brabantse Revolutie koos hij resoluut partij tegen de Oostenrijkers, met als gevolg dat d'Arberg de huur opzegde en het hotel leeg kwam te staan. Zijn vader Adrien-Ange verkocht toen zijn huis in de Lange Wagenstraat en betrok het hotel. De anekdote beweert dat vader en zoon mekaar van op het balkon van hun respectieve hotels aan weerskanten van het park 's morgens groetten.

Adrien-Ange zou er niet veel geluk kennen. Zijn vrouw overleed op 8 juli 1789. Hij bleef er wonen met zijn dochter Joséphine (1763-1837). Zijn

zoon Edouard was na het mislukken van de Brabantse Omwenteling in 1790 naar Frankrijk gevlucht en keerde pas in 1791 terug. Hij sloot toen een huurovereenkomst met zijn vader die voor het hotel jaarlijks 4.000 florijnen zou betalen. Na de Franse verovering zou hij, zoals we verder zullen zien, onder verdenking komen te staan. Vermoedelijk daarom verkocht hij in mei 1793 een deel van zijn eigendommen, waaronder het hotel, aan zijn zuster Joséphine. Bij de oorlogsschatting van 1794 werd het jaarlijks inkomen van Adrien-Ange Walckiers op 80.000 florijnen geraamd, een enorm bedrag dat overeenkwam met 4/5 van dat van de familie de Mérode. Vader Walckiers moest toen zeven eigendommen verkopen. Later werd zelfs heel zijn bezit in beslag genomen, maar nadien teruggegeven. Joséphine verbleef nu meestal bij haar broer in Parijs, en de vader woonde alleen in het hotel waar hij in 1799 zou overlijden, slechts bijgestaan door één bediende en een timmerman...

De zoon weigerde in 1801 de erfenis, wat niet veel goeds doet vermoeden.

De dochter Joséphine moest stelselmatig de ene eigendom na de andere verkopen, zo de bezittingen in en rond Evere. Op een plan van rond 1818 door Guillaume de Wautier staat er inderdaad bij ons domein : "ci-devant M. Walkiers, actuellement le Banquier Plovitz".

In 1810 werd het hotel onteigend bij vonnis van de rechtbank van eerste aanleg en openbaar verkocht aan Paul Cantineau. De verdere lotgevallen

van het Hotel van Financiën kan men lezen in het rijk geïllustreerde werk van Ria Christens.

Joséphine vertrok voorgoed naar Parijs waar ze in 1837, het zelfde jaar als haar turbulente broer Edouard, zou overlijden.

Het domein Walckiers of een deel ervan zou later het pensionaat voor meisjes Sainte-Famille worden. Het gebouw ervan dat nog bestaat dateert van 1894.

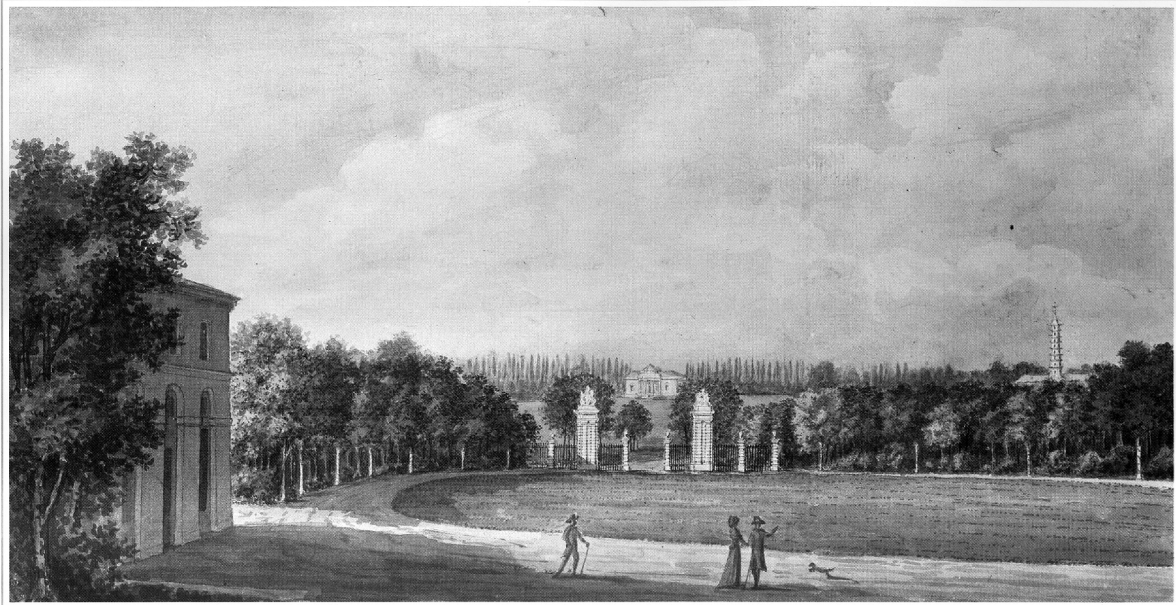
Voor de rest herinnert alleen een Walckiersstraat en de naam Walckierspark voor het Schaarbeeks deel van het natuurgebied het Moeraske aan de voorgeschiedenis.

Volgt nu de tweede beschrijving door de prins de Ligne.

C'est presque vis-à-vis de là, que le Duc Albert de Saxe a imaginé, dessiné lui-même, et exécuté en Artiste, le plus beau Salon qui existe dans le monde Chrétien, et tout-à-fait dans le genre de l'ancien monde païen qui était plus magnifique. Certainement il se serait glorifié de ce superbe édifice d'une forme aussi belle, en proportion : aussi juste, noble, hardi, riche, élégant, majestueux, agréable, et parfait, en effets et en ornements. Ce milieu d'un fort beau château lui fait un peu de tort : et celui de Versailles même lui serait inférieur. Il est permis de se faire tort ainsi à soi-même. Et c'est un beau tort d'avoir autant sacrifié au goût, et à la richesse, ce qui est si rare à la fois. La véritable place de ce temple auguste serait au milieu de la forêt de Dodone, ou à une réunion de douze routes au milieu d'une forêt superbe ; et si Diane avait voulu donner une fête à l'Olympe dans son genre, je le lui aurais conseillé pour son déjeuner, et son rendez-vous de chasse.

De ce Salon que j'ai peine à quitter, on descend par une pelouse de la largeur de tout le Château, et par des pentes bien prises, jusqu'à une rivière parfaitement bien dessinée, fournie par des eaux supérieures qui y tombent par une fort belle cascade : et toutes ces eaux ensemble joindront bientôt le canal en passant même avec des barques sous la chaussée qui la borde : ce qui rendra la rivière bien plus intéressante qu'elle ne l'est à présent. A droite et à gauche de la pelouse, il y a des promenades fort agréables, dans des plants d'arbustes précieux, où de grands arbres cachent quelquefois tout à fait les environs ornés de la Capitale. A gauche un Temple ouvert et couvert, situé à merveille sur une hauteur d'où l'on découvre la ville, la forêt qui est au-dessus, les prairies qui sont au-dessous ; à droite un Temple fermé près du canal, au bout de la pelouse avec un Salon, et quatre cabinets ; plus haut, une chaumière fort artistement faite, par le Baron de Seckendorff, et habituée quelquefois par lui : la superbe pagode chinoise, l'orangerie, et d'autres objets de la promenade, sérieux, ou agréables, jettent de la variété sur cette charmante habitation.

Het domein dat hier beschreven werd is uiteraard dat van Schoonenberg, waarover een uitgebreide literatuur bestaat die wij hier niet gaan herne-
men.

Zicht op Belvédère vanuit Schoonenberg

Wat wel interessant is vanuit ons oogmerk, is dat Anne en Paul van Ypersele de Strihou ontdekten dat Adrien-Ange de Walckiers de Tronchiennes een belangrijke rol heeft gespeeld bij de aanleg van het park. Blijkbaar hadden de aartshertogen zich eerst gewend tot Joachim Zinner, die pas de aanplantingen in het door Barnabé Guimard ontworpen Warandepark had aangelegd. Een te Wenen bewaard plan van zijn hand met rechte lanen die vertrekken vanaf het terras aan de achterzijde van het kasteel vertoont wel wat verwantschap met het concept van het Warandepark. Maar dat was niet wat de aartshertogen op het oog hadden.

“Waarschijnlijk heeft Saksen-Teschen zelf aan Walckiers gevraagd om in Engeland contact op te nemen met de beroemde tuinarchitect Lancelot Brown (‘Capability’ Brown). De bankier stuurde die laatste een schets met de belangrijkste kenmerken van het domein van Schoonenberg, d.w.z. met de basisgegevens die voor de aanleg van een modern park vereist zijn. In de Weense archieven vinden we een ‘Kopie van het plan ontworpen door de Heer de Walckiers, naar Engeland gestuurd om Mr. Brown een idee van Schoonenbergh te geven’.

Op de tekeningen staan aantekeningen in het Engels en naast enkele tracés in stippellijn vindt men er een schets van de eerste ideeën van de beroemde tuinarchitect.”

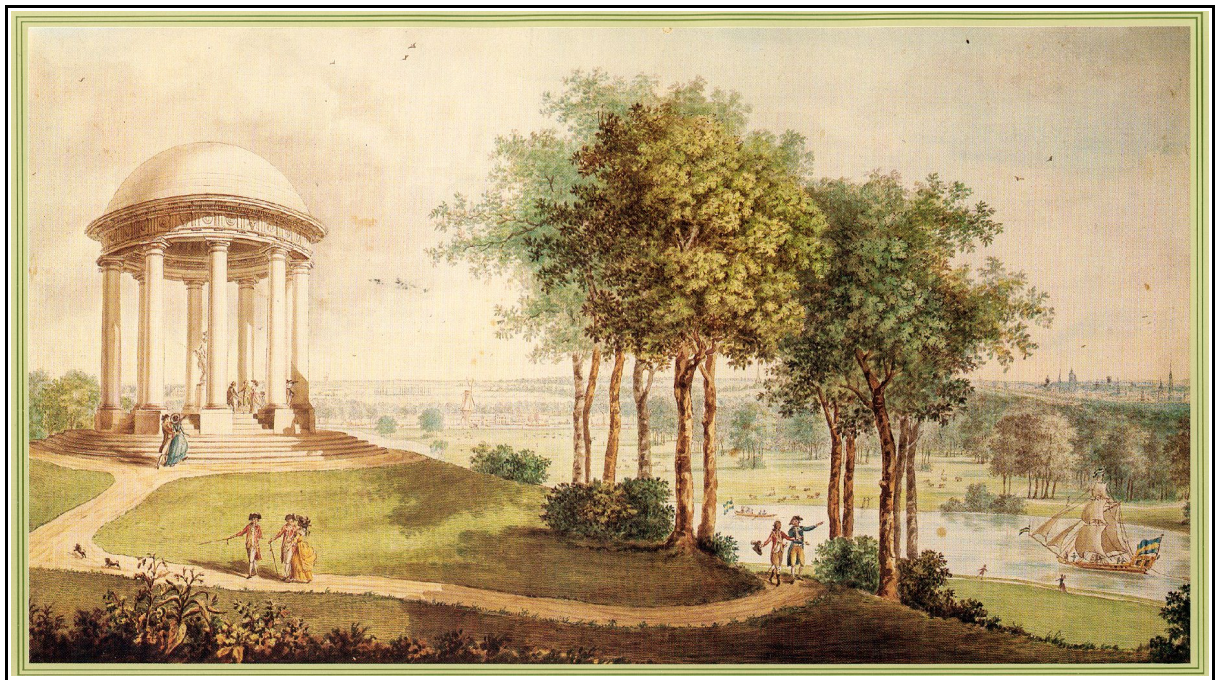
Het zal dus wel geen toeval geweest zijn dat de prins de Ligne, die men afgebeeld ziet in een groepje wandelaars in de landelijke omgeving van

Schoonenberg op een aquarel van Lefèbvre uit 1787, ook Walckiers kende en zijn domein in Evere bezocht en beschreef.

Omgekeerd bezochten de aartshertogen ook talrijke parken en tuinen in Europa op zoek naar inspiratie. Op zijn Italiëreis in 1776 ging Albert onder meer naar Tivoli bij Rome en Caserta bij Napels. In september 1781 maakte hij met zijn echtgenote Maria-Christina een rondreis in de Oostenrijkse Nederlanden, en in zijn onuitgegeven 'Mémoires de ma vie' beschreef hij een bezoek aan de prins de Ligne in "Beloeil, met een grote en mooie tuin die hoofdzakelijk nog in de Franse stijl is aangelegd, en waar de vrij grote centrale waterpartij en de zeer hoge bomen er rond een majestueuze en treffende indruk maakten."

Maar Albert toonde zich ook kritisch en liet niet na de wat spottende opmerking te maken : "De vriendelijke eigenaar bleek echter meer belangstelling te hebben voor wandelingen en andere vermakelijkheden in de zogenaamde Engelse tuin, waarvan hij de waarde vermeldt in zijn boekje Coup d'oeil sur Beloeil."

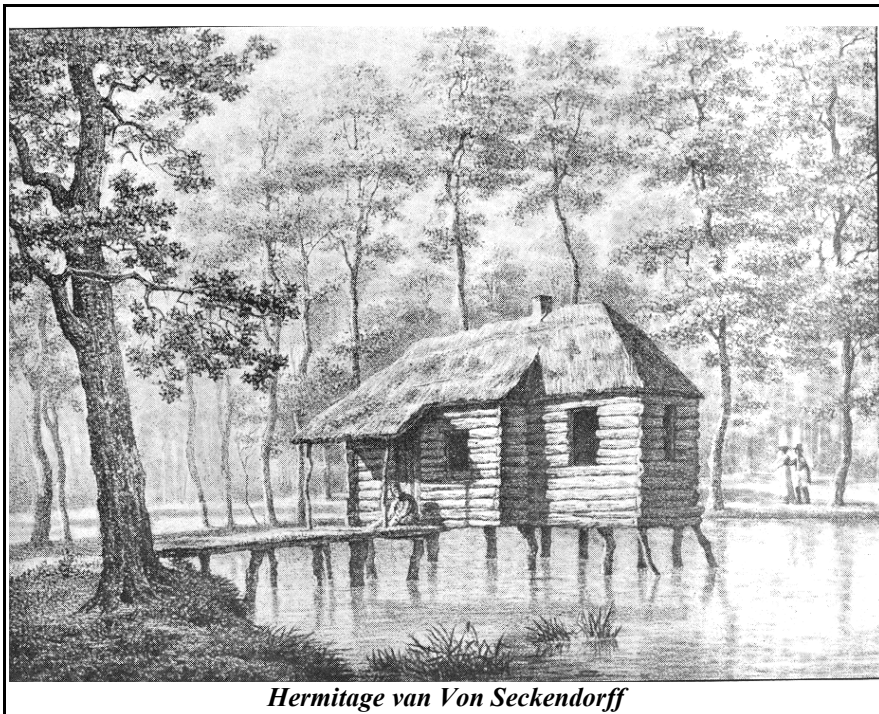
Met hun gastheer gingen ze ook naar "Baudour, een ander van zijn kastelen, op een mijl van Mons, met een zo goed als waardeloze meubilering (ik vond er o.m. een kamer waar de wandbekleding uit oude hoezen en paardendeckens uit de tijd van de vader van de prins bestond) maar met een prachtige omgeving voor de jacht."

De "temple ouvert et couvert" die de prins de Ligne in de tweede passus beschrijft, is de Tempel der Vriendschap, gebouwd door Charles De Wailly. Van dit ronde tempeltje op een heuvel, met tien Dorische zuilen, bestaan meerdere aquarellen en tekeningen. Het bestaat trouwens nog.

Zo ook de "temple fermé", de Zonnetempel van dezelfde Charles De Wailly, die men ziet liggen, niet ver van de spoorwegbrug te Laken, tenminste als men over de muur van het domein aan de vaart kan heenkijken.

Van de hut die de prins de Ligne op het einde van zijn beschrijving vermeldt, bestaat een lithografie door Burggraaf naar een tekening van Paul Vitzthumb uit 1801. Het was een houten paalwoning met een rieten dak, in een vijver. Een van de twee kamers van de hut was rustiek gemeubeld, de andere bevatte een zeer verfijnd meubilair. Seckendorff kreeg op Schoonenberg de bijnaam "de kluizenaar van het altijd groene bos" omdat er rond de hut vooral doorlevende bomen stonden zoals hulst en naaldbomen.

Hermitage van Von Seckendorff

Alexander-Friedrich-Wilhelm, Freiherr von Seckendorff-Aberdar (Bamberg 1743 – Sugenheim 1814) was de vleugeladjutant van hertog Albert van Saksen. Hij was toen luitenant-kolonel, zou later nog veldmaarschalk worden. Hij was Albert en Maria-Christina zeer behulpzaam bij de bouw van het kasteel van Schoonenberg en de aanleg van het park.

In de zomer van 1788 stuurden ze hem naar Engeland om daar de tuinen van Chiswick, Kew, Richmond en nog vele andere te bestuderen. Ook de aquarellist François Le Fèvre was van de partij, en ze namen een tuinman uit Laken, een zekere de Vienne, mee om hem daar in de kunst van de tuinaanleg te laten bekwamen.

Bij zijn beschrijving van de waterval voegde de prins de Ligne in de uitgave van 1795 nog het volgende toe : "die vanwege de stoommachine jammer genoeg maar enkele uren functioneert, maar die een echt wereldwonder zou zijn als het watergeweld in die reusachtige rots eeuwig kon duren". De prins de Ligne stond nogal sceptisch tegenover watervallen en

bergrivieren die kunstmatig van water moesten worden voorzien. Zo schreef hij elders : « *A Hohenheim, le duc de Wurtemberg me fit attendre deux fois vingt-quatre heures sa rivière qui me passa au galop dans quelques minutes entre les jambes, pour tomber ensuite avec un fracas énorme dans un précipice.* »

Het plan om de « rivier » in verbinding te stellen met de vaart werd nooit gerealiseerd, al staat het wel zo afgebeeld op het perspectiefplan van Schoonenberg dat François Le Febvre in 1785 maakte. Het was ook niet zo eenvoudig : tussen het domein van Schoonenberg en de kanaaloever waarop de weg aangelegd was, liep nog de Kleine Zenne of Leybeek, waarin de vijvers van het domein afwaterden. Ofwel had men een ingewikkeld systeem van sassen moeten maken, ofwel de Leybeek door een sifon onder de verbinding tussen het domein en de vaart moeten laten stromen. En dan moest er nog een brug komen op de vaartdijk om de weg erboven te laten doorlopen. Veel kosten voor enkele pleziertochtjes. Zelfs Leopold II heeft later zoiets niet ondernomen.

Tenslotte de derde beschrijving door de prins de Ligne.

Plus loin, sur les mêmes bords où l'on a vu créer dans quatre ans, comme par un coup de baguette, cette superbe résidence de nos Gouverneurs-Généraux, on voit une maison d'un ton parfait d'élégance, et de simplicité. C'est à M. de Garamache qui, outre l'exemple d'un beau jardin, donne celui de se corriger, toutes les fois qu'il a tort. Et il n'est pas possible de n'en pas avoir quand on travaille dans ce genre. Je m'accuse, ou plutôt me glorifie de faire de même. Un jardin pittoresque est dans le cas d'un ouvrage de littérature : on a un peu plus de peine à abattre des montagnes élevées mal à propos, changer un pont, combler une rivière, qu'à effacer une douzaine de vers. Mais cependant il faut en passer par là : aller voir de loin, de près, de revers de tous les côtés, les effets des prés, des eaux, des bois, d'un buste peut-être, et des accidents de lumière qu'il faut même prévoir. M. de Garamache ôtera encore une petite montagne : et plantera entre sa rivière et le canal. Mais il n'a rien à désirer en points de vue, saisis assez habilement pour faire croire que son terrain est encore plus étendu.

Er is geen twijfel mogelijk : de man wiens naam door de prins de Ligne hier vermassakreerd wordt tot Garamache, is onze oude bekende Edouard de Walckiers die zich tot onderscheid van zijn vader de Gammerages liet noemen. Hoe hij zich die titel toeëigende is niet helemaal duidelijk, want de heerlijkheid Galmaarden werd in 1752 gekocht door de oudste broer van zijn vader, Paul-Antoine (1699-1774). En de titel ging over op diens zoon Jean-Joseph (°1740) en nadien op diens zoon Govard (°1776) die dan weer zou huwen met Julie de Boulongne, dochter van een zuster van

Edouard, Louise (1756-1796), zelf gehuwd met een J.B. Tavernier de Boulongne die in 1794 guillotineerd werd. En weer brengt een eigenaardig toeval ons hier in de omgeving : deze Jean-Joseph Walckiers de Gammerages bouwde in 1780 het kasteel Fontigny in het domein Drie Fonteinen in Vilvoorde...

Edouard-Sébastien-Joseph de Walckiers werd geboren te Brussel in 1758. Zoals reeds vermeld was hij reeds in 1880 actief in de zaken van de bank de Nettine van zijn moeder.

In 1783 richtte hij met zijn vennoot Herries de "Banque d'Ostende et de Bruxelles" op, die geld in circulatie bracht. In 1784 werd hij algemeen ontvanger der financiën. Maar hij hield zich ook bezig met het pachten van belastingen, industriële ondernemingen, het uitrusten van schepen voor de handel met Indië en ... slavenhandel.

In een reeds oud artikel (1901) verstrekke Paul Verhaegen hierover enkele details. Hoewel de slavernij in de Oostenrijkse Nederlanden verboden was (een slaaf die in Oostende van een Engels schip ontsnapt was werd niet terug uitgeleverd) was de aantrekkingskracht van de lucratieve markt voor slaven in de Amerikaanse kolonies te groot. De winsten werden nog verveelvoudigd doordat de slaven in Afrika gekocht werden met goederen die in Europa goedkoop werden aangekocht, en dat op de terugreis van de Antillen specerijen en kostbare houtsoorten werden meegebracht die hier dan weer zeer duur aan de man werden gebracht.

Een tijdgenoot, de Rival, schatte in 1784 het aantal jaarlijks overgebrachte negers op 50.000 voor de Engelsen, 25.000 voor de Fransen en 12.000 voor de Hollanders.

Voor België zou het zo een vaart niet nemen, maar toch zouden kapitalisten als Romberg, Walckiers de Gammerages, de Pestre, Chapel zich er aan wagen.

Romberg zou in 1780 vanuit Oostende het eerste slavenschip uitsturen, goed voor 290 negers. Hij had hetzelfde jaar al verschillende schepen uitgestuurd vanuit La Rochelle en Le Havre.

In 1782 vertrokken 10 schepen van hem uit Oostende, elk goed voor 500 negers. En dit was maar een klein deel van zijn activiteiten want hij bezat toen meer dan 100 schepen, waarvan 94 met Oostende als thuishaven, en voerde het bevel over meer dan 10.000 matrozen.

In 1783 bereidden Romberg en Chapel, met als vennoten Walckiers en de Pestre, een maatschappij voor om de zaken nog groter aan te pakken.

Wel eigenaardig als men ziet hoe een Walckiers gewonnen zou zijn voor de gelijkheidsbeginselen van de Franse Revolutie... Maar de afschaffing van de slavernij in de Franse kolonies, door de Nationale Conventie op 4 maart 1794, zou herroepen worden door een wet van 20 mei 1802...

In elk geval leverden al die lucratieve activiteiten Edouard de Walckiers een fortuin op waarmee hij vorstelijk kon leven, wat hem de bijnaam "Edouard le Magnifique" bezorgde.

Het stelde hem ook in staat, naast de projecten aan het park te Brussel waarover we het reeds hadden, het domein te Laken dat de prins de Ligne in 1786 beschreef, te verwerven en aan te leggen. Er wordt in zijn tekst ook gewag gemaakt van een gebouw. Nochtans zou de voorloper van het huidige Belvédère (waar in de loop der tijden heel wat aan verbouwd werd) pas in 1788 in opdracht van Edouard de Walckiers door Payen gebouwd zijn. Meer over de lotgevallen van dit kasteel kan men lezen in het werk van ons erelid Victor Capron.

Maar Edouard Walckiers, die blijkbaar niet kon stilzitten, zou zich ook in de politiek engageren. Gewonnen voor de ideeën van de Franse Revolutie, diende hij met zijn vennoot Herries in 1789 bij Trautmansdorff een project in voor een hervorming naar een constitutionele monarchie naar Engels model. Het mocht op geen bijval rekenen.

Als de Brabantse omwenteling losbreekt toont hij zich een overtuigd aanhanger van Vonck en neemt ontslag uit zijn officiële functies. Hij laat Brabantse cocardes uitdelen in Brussel, en geld om de Oostenrijkse soldaten aan te zetten te deserteren.

Zijn vrouw nochtans blijft de Oostenrijkers trouw, en neemt zelfs de vertrouwelijke briefwisseling van Jozef II, Maria-Christina, Kaunitz en Cobenzl in bewaring en zal ze in Aken gaan terugbezorgen.

Edouard is weldra ontgoocheld over de weg die de revolutie inslaat. De geprivilegieerden rond Van der Noot, de Statisten, zijn niet bereid tot hervormingen. Edouard sluit aan bij de democratische oppositie rond Vonck. Hij is kapitein van een compagnie vrijwilligers, één van de 3 op de 6 die op 9 maart 1790 een eed van trouw afleggen aan de Natie, niet aan de Staten.

Dat alles levert hem de roepnaam op van de La Fayette der Nederlanden. Bij de felle reactie die door de Statisten wordt ontketend moet hij de wijk nemen naar Parijs.

In april 1790 zoekt hij toenadering tot de Oostenrijkers, en stelt zijn hoop op een liberalere Leopold II. Aartshertogin Maria-Christina is echter niet overtuigd van de goede bedoelingen van haar buurman... In een brief aan Leopold schrijft ze over hem : "hoezeer wij ook de talenten en de eerlijkheid van Walckiers waarderen en hoezeer wij er ook van overtuigd zijn dat hij u trouw wil dienen, we achten hem toch te wispelturig en te zeer beïnvloedbaar door anderen die hem tot hun inzichten en principes kunnen overhalen, om hem ons volle vertrouwen te schenken."

Op 31 mei 1790 is hij nog zowat de enige die pleit voor een verzoening met Leopold II.

Intussen komen in Brussel extremisten aan het bestuur en ontketenen een schrikbewind tegen hun tegenstanders.

Walckiers keert slechts na afloop van de Brabantse Revolutie, eind januari 1791, naar Brussel terug. Hij hoopt nog op democratische hervormingen maar de aartshertogin en Metternich weigeren. Daarop vervoegt hij de

uitwijkelingen in Frankrijk en speelt daar een grote rol, onder meer door ze financieel te ondersteunen. Hij ijvert voor een samengaan van de Belgische en Luikse democraten, en stelt een federatie voor waar Luik zou in opgenomen zijn. Eind december 1791 wordt er in Parijs gevraagd een Luiks legioen te mogen oprichten, en op 18 januari 1792 komt een Comité Général des Belges et Liègeois Réunis tot stand.

De Luikenaars worden geleid door extremisten, wat Vonck doet aarzelen, mede omdat de federatie opgegeven wordt en men teveel de antiklerikale toer opgaat.

Dumouriez zegt steun toe en een decreet van de Assemblée Législative kent een subsidie van 6 miljoen toe. De eerste veroveringscampagne van België kent echter geen succes, Dumouriez moet ontslag nemen en de legioenen vallen zonder geld. Walckiers schiet het dan voor, tot een nieuw decreet van 26 juli 1792.

Na 10 augustus 1792 wordt Lebrun minister van Buitenlandse Zaken en Dumouriez bevelhebber van het leger van het Noorden na het vertrek van La Fayette. De tweede succesrijke Franse inval begint en Walckiers en zijn vrienden volgen het leger tijdens de campagne en de slag van Jemappes. Op 17 november 1792 weigert Dumouriez de Voorlopige Regering te erkennen. Walckiers, gekozen tot voorlopig vertegenwoordiger voor Brussel, gaat ontgoocheld naar Parijs terug.

Op 15 december volgt dan het decreet waarmee het Ancien Régime in België wordt afgeschaft. Walckiers is vurig voorstander van de nieuwe politiek en weigert zich aan te sluiten bij een delegatie uit Brussel om te gaan protesteren bij de Conventie.

Begin 1793 is de oorlog met Engeland nakend, en Walckiers rust op eigen kosten schepen uit om tegen de Engelsen te gaan vechten.

Maar hij wordt ook verdacht gemaakt als een agent van Oostenrijk. Op 10 augustus 1793 wordt hij aangeklaagd bij het Comité de Salut Public door een zekere Charles Jaubert en beschuldigd dat hij met Herries een Engels plan opzet om de koers van de assignaties te doen kelderen. Op 7 en 8 september 1793 wordt beslag gelegd op alle buitenlandse banken in Parijs. Walckiers ontsnapt nog net op tijd aan een arrestatie en trekt naar Hamburg. Hij wordt op de lijst van de émigrés geplaatst en zijn bezittingen worden in beslag genomen.

In Hamburg doet hij aan grootscheepse speculatie in graan en rijst en legt enorme voorraden aan in de hoop dat de komende krijgsverrichtingen de prijzen zullen de hoogte injagen. Maar de prijzen dalen, en de Franse overheid verkiest zaken te doen met zijn concurrenten.

Begin 1796 is hij in staking van betaling. Uiteindelijk wordt hij van de lijst van émigrés geschrapt en kan in mei 1799 naar Parijs terugkeren. Zijn politieke rol is echter uitgespeeld en hij is geruïneerd. Hij moet in zijn levensonderhoud voorzien met een bescheiden baan.

Hij huwt wel voor een tweede keer in 1799 met Rose Renant en krijgt er in 1804 nog een zoon bij, Alphonse-Charles. Hij overleed te Parijs op 17 april 1837.

Zo luidt het althans in de biografische gegevens die over hem gepubliceerd werden. Maar was hij wel geruïneerd uit Hamburg teruggekeerd ? In elk geval blijkt hij nog een niet onbelangrijke rol gespeeld te hebben bij de redding van het kasteel van Schoonenberg.

Eens te meer zijn we schatplichtig aan de geschiedschrijver van het Lakens verleden Arthur Cosyn die in 1926 het resultaat van zijn opsporingen publiceerde.

Na de Franse inval werd het domein van Schoonenberg onder sekwester geplaatst. Pas na het verdrag van Lunéville van 9 februari 1801 werd het sekwester gelicht en mocht aartshertog Albert het domein als zijn persoonlijk bezit te gelde maken (zijn echtgenote Maria-Christina was al in 1798 overleden).

Opgesplitst in talrijke loten werd het domein openbaar verkocht tijdens meerdere zittingen, de definitieve op 15 september 1803. Het kasteel zelf en een aantal andere loten werden gekocht door een dokter Terrade. Die had maar één bedoeling : er zoveel mogelijk geld uit slaan. Hij begon prompt met het uitbreken en verkopen van parketvloeren, lambriseringen, zelfs de dakgoten...

Gelukkig geraakte Napoleon, toen Eerste Consul, geïnteresseerd in het kasteel en liet hij het op 30 Germinal van het jaar XII van de revolutionaire kalender (1804) terugkopen door de prefect van het Dijledepartement Doulcet-Pontécoulant. En die deed daarvoor beroep op de goede diensten van burggraaf Edouard de Walckiers, die hij consequent met de nieuwe tijdsgeest als Monsieur Edouard Walckiers aanschreef.

In een bewaard gebleven document brengt hij hem hulde omdat hij hem heeft bijgestaan "*avec son zèle et l'intelligence accoutumée*".

Staatssecretaris Maret (later hertog van Bassano) had hem reeds op 24 Pluviôse gewezen op de hulp die hij zou kunnen krijgen : « *Je crois que M. de Celles retourne bientôt à Bruxelles et que Walckiers ne part pas encore, ainsi vous aurez à votre disposition les bonnes volontés de l'un pour les dépendances et celle de l'autre pour le château.* »

En in een bewaarde brief van 4 Floréal schrijft Walckiers aan Doulcet-Pontécoulant :

« *Citoyen Préfet,*

Il est malheureux que depuis huit jours les pluies continuelles nuisent beaucoup aux plafonds et finiroient par les détruire, si on ne réparait les toitures et gouttières endommagées. Mais il est impossible ce me semble de faire travailler à ces réparations avant l'agrément du gouvernement et c'est cette décision qu'il importe d'obtenir sans délai.

Il est de fait qu'il n'y a eu de vendu à Laeken que les parquets et quelques boiseries, les quareaux de marbre du vestibule et environ 60.000 k. de plomb et une partie d'ardoises et c'est ce qui fait le plus de tort, parce que les gouttières étant en partie rompues, les eaux filtrent sur les murs et sur les plafonds. On estime que les réparations des toitures iront à environ 30.000 francs et celle de l'intérieur pour remettre le château dans l'état où il étoit lorsque Terrade l'a acheté à environ 35 à 40.000, ce qui se rapporte à ce que vous avez écrit au secrétaire d'Etat. J'oserais l'entreprendre ainsi. »

En in een post scriptum : « *Je ne puis vous rendre la satisfaction que tout le public éprouve de savoir que vous avez acquis cet immeuble pour le gouvernement et combien cela fait un bon effet dans toutes les classes de la société.* »

Een krediet van 50.000 fr. voor de herstelling van het kasteel werd goedgekeurd, onder toezicht van Walckiers die zou instaan voor de betalingen voor rekening van de Staat.

In een voetnoot hierbij schrijft Cosyn : « *A la demande du préfet, M. Edouard Walckiers (c'est ainsi qu'il désigne le vicomte) s'était chargé des premières réparations à apporter au château de Schoonenberg. Il y a, au dossier, une note d'où il résulte qu'il l'a engagé « à suivre par lui-même tout ce qui a rapport à cette résidence Impériale, que son père, ami de madame l'Archiduchesse, avait créé (?) et administrait pour elle (?)* »

De twee vraagtekens hierin zijn van Cosyn, die blijkbaar toen geen vermoeden had dat Adrien-Ange de Walckiers inderdaad betrokken was geweest bij de aanleg van het park van Schoonenberg.

Tenslotte vermeldt Cosyn nog dat het ook Walckiers was die de prachtige oranjeboomen die hadden toebehoord aan aartshertogin Maria-Christina en daarvoor aan de Tour en Taxis, terugkocht voor de prijs van 20.135,98 fr. Zoals te zien is op een aquarel van Lefèbvre van rond 1787 stonden die opgesteld aan de voet van de Chinese toren, in de uiterste noordelijke hoek van het domein, in feite vlakbij het Belvédère van Walckiers.

Maar Anne en Paul van Ypersele de Strihou zouden in de Archives Nationales te Parijs nog andere documenten opsporen die een afwijkend licht werpen op de betrokkenheid van Walckiers. Zo een verzoekschrift dat hij op 29 Floréal van het jaar XII (1804) aan keizer Napoleon richtte (in vertaling) :

"Sire,

tot grote voldoening van dit departement heeft Uwe Majesteit het kasteel van Laken aangekocht, waarvan de bouw en de tuinaanleg nog geleid werden door mijn vader, oud-staatsraad van de keizer en persoonlijk bevriend met mevrouw de aartshertogin.

Ik werd door Zijne Excellentie monseigneur de Staatssecretaris en door de prefect van het departement ermee belast, dit kasteel terug te kopen

voor de regering, en ben erin geslaagd 60.000 fr. af te dingen op de vastgestelde prijs.

Indien Uwe Majesteit zich zou gewaardigen mij het administratief beheer van het kasteel toe te vertrouwen, zou ik het als een eer beschouwen mijn ijver, mijn trouw en de onkreukbaarheid van een man van eer te zijner beschikking te stellen.

Gelieve te aanvaarden, Majesteit, de betuiging van mijn diepe eerbied,
Ed. Walckiers

P.S. Hierbij voeg ik de dienststaat van wijlen mijn vader, alsmede de verslagen der militaire opdrachten die ik in Frankrijk heb vervuld."

Napoleon ging niet op het aanbod in, al speelde Walckiers nog wel een tijd financieel tussenpersoon. In zijn plaats werd de Brusselse stadsarchitect Henry aangesteld.

Maar de bevoegdheidsafbakening was verre van duidelijk. In een brief van generaal Duroc aan de Fleurieu, hoofdintendant van het Keizerlijk Huis te Brussel, van 1 Termidor van het jaar XII (1804) luidt het :

"Aangezien Zijne Majesteit het nuttig geoordeeld heeft het kasteel van Laken aan te kopen (...) is de heer Raguideau naar Brussel vertrokken om deze aankoop te regelen (...) het geheel voor de som van bijna 520.000 fr. Door de heer Doulcet werd mij de heer Ed. Walckiers, een landeigenaar van de streek, die zich heeft ingespannen om alles naar de wens van Zijne Majesteit te doen verlopen, aangewezen als de meest geschikte persoon om mij te helpen de belangen van Zijne Majesteit te behartigen; tegelijkertijd werd ook de heer Henry aanbevolen om als architect de werkzaamheden te leiden. (...)"

Door het groot aantal personen dat zowel te Parijs als te Brussel met de restauratie van het kasteel te maken had liepen de zaken grondig in de war.

Walckiers schrijft op 28 Frimaire van het jaar XIII (1805) aan Fleurieu dat de werken de laatste drie maanden op zijn kosten werden uitgevoerd en hij niet terugbetaald werd.

En op 25 Nivôse van dat jaar had hij al aan Fleurieu geschreven er bij de Keizer op aan te dringen dat die iemand zou aanstellen om de keizerlijke residentie te Laken te beheren.

Eigenaardig, want twee weken tevoren was Henry officieel benoemd tot architect van het paleis te Laken. Uiteindelijk zou toch met zijn suggestie rekening gehouden worden en werd generaal Suchet aangesteld als gouverneur van het paleis van Laken.

Maar Walckiers was toen al zich in Parijs gaan vestigen en zou zich niet meer met Laken bemoeien.

Dat belette niet dat er vragen zouden rijzen over wat hij al dan niet had uitgevoerd. Grootmaarschalk Duroc schrijft op 12 Termidor van het jaar XIII een heel verslag aan hoofdintendant Daru, de opvolger van Fleurieu, om zich te verantwoorden. Daarin heet het : "Ik heb de werken verder

geleid tot het einde van het jaar XII en daartoe heb ik een som van 250.000 fr. ter beschikking van de heer Walckiers gehouden, die de rekeningen zowel van de heer Henry als van de aannemers betaalde. De heer Walckiers heeft slecht 240.000 fr. ontvangen, maar hij heeft zijn taak niet naar behoren vervuld aangezien hij slechts 208.000 fr. aan de werklieden heeft uitbetaald. De rest moet hij hun dus nog betalen, of terugstorten in de kas van Zijne Majesteit. (...)”

En begin 1806 werd er zelfs een onderzoekscommissie onder leiding van architect Rondelet naar Laken gestuurd die onder meer moest “de werken inspecteren die in de loop van het jaar XII waren uitgevoerd onder het beheer van de heer Walckiers, ten einde een overzicht op te maken van het geheel der uitgaven, en na te gaan of er geen geld verduisterd was.” Gelukkig voor Walckiers kwam Rondelet tot het besluit dat zulks niet het geval was geweest, al waren de uitgaven met 426.561 fr. wel fors boven het budget van 300.000 fr. uitgestegen.

De herstellingen uitgevoerd onder de leiding van Walckiers bedroegen hiervan 210.926 fr.

Een andere opdracht van Rondelet was een bezoek aan het huis van Walckiers dat eventueel door Zijne Majesteit zal aangekocht worden. In de besluiten van het rapport heet het huidige Belvédère-kasteel “een mooi paviljoen in Italiaanse stijl. Het interieur is weelderig versierd met zuilen, marmerwerk, stukadoorswerk, beelden, vazen, halfverheven beeldwerk en decoratieve sculpturen, plafondschilderingen, arabesken, marmeren vloeren, parketten met inlegwerk in edele houtsoorten. Alles getuigt van verfijnde smaak, is met zorg uitgevoerd, zo goed als ongebruikt en in goede staat.”

Volgt een gedetailleerde beschrijving : “Het paviljoen beslaat een oppervlakte van 115 vierkante vadem of 437 vierkante meter; de benedenverdieping is verdeeld in vier grote vertrekken, waaronder één cirkelvormig, twee werkkamers, een staatsietrap en twee diensttrappen. Op het domein bevindt zich nog een ander gebouw, in Egyptische stijl, dat de paardenstallen, bergplaatsen, logeergelegenheden en dienstruimten bevat; het heeft een oppervlakte van 70 vierkante vadem of 266 vierkante meter. De gebouwen staan verspreid in een klein park, aangelegd als Engelse tuin met allerlei boomsoorten, op plaatsen die hoger gelegen zijn dan het paleis van Laken en van waaruit men een heerlijk vergezicht heeft. De afstand tot het paleis bedraagt 7 tot 800 vadem, gemeten langs de weg die daarheen leidt.”

Die afstand was volgens Rondelet te groot en de aankoop ging niet door.

Wijst dit misschien toch op geldnood van Walckiers? In elk geval bleven er klachten van niet betaalde aannemers binnenkomen. Duroc schrijft daarover op 2 juni 1806 aan hoofdintendant Daru : “De hele zaak, die nog dateert van voor uw beheer, is vrij ingewikkeld en kan zeker degenen die de

betalingen hebben bevolen of uitgevoerd, niet ten laste worden gelegd; alles is veeleer te wijten aan de trouweloosheid van de heer Walkiers, een inwoner van de streek, die men bij de zaak betrokken heeft.”

En de verdere geschiedenis van wat later Belvédère zou worden? Victor Capron achterhaalde dat er in januari 1806 een gerechtelijke verkoop was van meubels, vazen, marmeren beelden, lusters, gordijnen, kortom de inboedel, in het buitenverblijf van Edouard de Walckiers.

Vermoedelijk heeft die het gebouw zelf verkocht met een optie tot terugkoop (zoals al eens gebeurd was in 1793 aan zijn zuster Joséphine) aan zijn dochter Louise Jeanne Josèphe de Walckiers (° 1784 uit zijn eerste huwelijk met Barbe de Reul) en zijn schoonzoon Alexandre graaf Batowsky. Want die verhuren het op 4 september 1816 aan Richard Borough uit Londen.

Hij werd er in elk geval terug eigenaar van want na zijn dood in 1837 werd het ingevolge een vonnis tot gedwongen uitwinning ten zijnen laste van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel van 13 februari 1838 in openbare veiling verkocht aan een zekere Jean-Baptiste Castinel.

Veel weten we niet over hem, maar hij vergrootte het domein wel van 3 ha 29 a bij de aankoop tot meer dan 8 ha bij zijn overlijden op 23 februari 1854.

Op 16 augustus 1854 verkochten zijn erfgenamen, zijn weduwe en zijn dochter, het domein aan François-Philippe de Haussy (1789-1869), die Minister van Justitie was geweest van 1847 tot 1850 en nadien bijna twintig jaar de eerste Gouverneur van de Nationale Bank was.

Het is van hem dat Leopold II, na jaren van onderhandelingen, het domein zou kopen op 14 oktober 1867, maar hij zou het blijven bewonen tot zijn dood op 19 oktober 1869.

Geraadpleegde werken

- Verhaegen, Paul : Le commerce des esclaves en Belgique à la fin du XVIIIe siècle, in : Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles, 1901, tome 15
- Cosyn, Arthur : Les origines du domaine royal de Schoonenberg à Laeken (Bruxelles), in : Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles, 1926, tome 32, pp. 109-157
- Tassier, Suzanne : Les Démocrates Belges de 1789. Etude sur le Vonckisme et la Révolution Brabançonne, Académie Royale de Belgique – Mémoires – T. XXVIII, fasc. 2, Brussel, 1930, 479 p.
- Tassier, Suzanne : Histoire de la Belgique sous l'occupation Française en 1792 et 1793, Brussel, 1934, 382 p.

- Tassier, Suzanne : Edouard de Walckiers. Promoteur de l'Union des Belges et des Liègeois (1792), in : Figures Révolutionnaires (XVIIIe siècle), Collection « Notre Passé », Brussel, 1942
- Lindemans, Paul en Jan : Oude Brabantse Geslachten. Walckiers, in : Eigen Schoon en De Brabander, jg. XXXVI, nr. 7-8, juli-augustus 1953, pp. 276-286
- Van Ypersele de Strihou, Anne en Paul : Laken. Een Huis voor Keizer en Koning, Arcade – Brussel, 1970, 361 p.
- Duquenne, Xavier : Het Kasteel van Laken in de XVIIIe eeuw, in : NBB, tijdschrift voor het personeel van de Nationale Bank van België, 32e jg., nr. 9, september 1976, pp. 5-31
- Christens, Ria : Het Hotel van Financiën. Geschiedenis van een Huis, Lannoo – Tielt, 1987, 133 p.
- Verwilghen, Michel : Comment Napoléon acquit le château de Laeken et ... le Temple du Soleil, in : Louvain, Revue mensuelle de l'Université Catholique de Louvain et de l'Association des Anciens et Amis de l'UCL, janvier 1990/5, pp. 16-20
- Van Ypersele de Strihou, Anne en Paul : Laken. Een Kasteel in het Verlichte Europa, Lannoo – Tielt, 1991, 271 p.
- Capron, Victor : Le Petit Laeken – non loin du Donderberg, Brussel, eigen beheer, 1992, 164 p.
- Imbo, Gaston : Het Geslacht Walckiers, 18de eeuwse kapitalisten. Van CORNELIS, schepen van Ninove (°1670) en oorlogswoekeraar over zijn broer JOSSE (1676-1749) en diens zonen ADRIEN-ANGE (1721-1799) en JAN (1777+). EDOUARD "le magnifique" (1758-1837) revolutionair, slavenhandelaar, democraat (?) en patriot, in : De Heemschutter, Geschied- en Heemkundige Kring van Geraardsbergen, nr. 190, 2003, pp. 30-34.

INHOUD

Ten Geleide	L. Candau	1
Dédé de Suisse	D. Van Kriekinghe	7
Lode Opdebeeck	W. Van der Elst	10
Prins de Ligne: 3 Tuinen in Laken	W. Van der Elst	13